

Enkwallen in Apeldoorn

Archeologische Werkgroep Apeldoorn

Versie 0.82
Datum 29-11-2011
Auteur: Chris Nieuwenhuize

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
1 Inleiding	3
1.1 Achtergrond.....	3
1.2 Geldersch Landschap	3
1.3 Archeologische Werkgroep Apeldoorn.....	3
1.4 Onderzoek	3
2 Enkwallen.....	4
2.1 Functie.....	4
2.2 Opbouw van de wallen.....	4
2.3 Heggen en hekken	5
2.4 Kosten en aanbesteding.....	5
2.5 Overlast van wild 1689	6
3 Onderzoek enkwal Loenen	7
3.1 Inleiding	7
3.2 Historische gegevens.....	7
3.3 Huidige conditie van de wal.....	8
3.4 Vergelijking oorspronkelijke en huidige maten.....	9
3.5 Begroeiing	10
4 Enkwal Engeland.....	12
4.1 Geen archiefstukken.....	12
4.2 Huidige conditie van de wal.....	12
Bijlage Transcriptie van archiefstukken.....	17
Wildoverlast op de Veluwe in 1689.....	17
Aanleg enkwal op de Wormingermark in 1688	19
Aanleg van de enkwal op de nieuwe enk in Wiessel in 1803	20
Kosten van de aanleg van de enkwal om de Loenense mark in 1684.....	22
Betalingen voor de enkwal van Loenen 1691	26

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Het Geldersch Landschap heeft het plan opgevat om enkele enkwallen op hun terreinen in oude staat te herstellen. Binnen de gemeente Apeldoorn gaat het om de enkwal bij Loenen en bij het Engeland bij Engeland (Beekbergen). Probleem daarbij is het ontbreken van achtergrond informatie over de leeftijd en oorspronkelijke opbouw van de wallen.

Om die reden werd aan de gemeentelijke archeologische dienst van Apeldoorn en de Archeologische werkgroep Apeldoorn (AWA) gevraagd om een onderzoek naar de opbouw van de wal te doen, en daarnaast om literatuur en archiefgegevens te helpen achterhalen.

Archiefonderzoek is niet de kernactiviteit van de AWA, maar in dit geval werden we via het CODA archief attent gemaakt op een typoscript van Hardonk die een niet uitgegeven boek van de geschiedenis van Apeldoorn heeft geschreven¹. Hierin wordt aandacht aan het onderwerp gegeven en het bood een handvat voor nog wat verder onderzoek.

1.2 Geldersch Landschap

Het Geldersch Landschap is opgericht in 1929. Sinds de oprichting heeft zij 135 terreinen met een totale oppervlakte van 10.700 hectare in beheer verkregen. Door actief beheer houdt Geldersch Landschap de natuurlijke, landschappelijke en cultuurhistorische waarden in stand. Het grootste deel – meer dan 90% - van het gebied van Geldersch Landschap is opengesteld voor publiek. Tenslotte werkt Geldersch Landschap nauw samen met Geldersche kasteelen. Deze laatste organisatie beheert 30 kastelen, ruines en landhuizen.

1.3 Archeologische Werkgroep Apeldoorn

De Archeologische Werkgroep Apeldoorn is opgericht in 1988 als onderdeel van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN) regio 18. De AWN is een vereniging voor amateur archeologen en voor iedereen die interesse heeft in archeologie en daar actief mee bezig wil zijn. In Apeldoorn werkt de AWA nauw samen met de gemeentelijke archeologische dienst.

1.4 Onderzoek

Het onderzoek naar de enkwallen van Loenen en Engeland (Beekbergen) bestond uit 4 bezoeken. Tijdens de bezoeken werd op 12 plaatsen het profiel van de wal opgemeten met het waterpas. Van deze locaties werden de coördinaten vastgelegd met de GPS ontvanger. Daarnaast zijn het Apeldoorns Archief (AA) en het Gelders Archief (GA) in Arnhem bezocht waar – op beperkte schaal – archief onderzoek is gedaan.

Deelgenomen aan het onderzoek hebben: Adriaan Arkesteijn, Ben Teule, Bert Toeter, Chris Nieuwenhuize, Gert Jan Blankena, Gerrit Breman (Contact via Geldersch Landschap uit Ede), Gijsbert Jansen, Harry Schotman, Hieke Lagerwerf, Huib de Kruijf, Janneke Zuyderwyk, Margriet Winter, Patrick de Keijzer en Wim Boerefijn (gemeente Apeldoorn).

¹ GA Typoscript Hardonk, 1967. De geschiedenis van Apeldoorn voor 1700. Blz. 45.

2 Enkwallen

2.1 Functie

In de Veluwe bossen zijn om verschillende redenen wallen aangelegd. Zo zijn er de schapedriften die zijn aangelegd om te voorkomen dat de schapen de akkers op trokken. Een mooi voorbeeld ligt bij Hoog Buurloo. In Wiessel ligt de zandhegge om het stuifzand tegen te houden.

Op verschillende plaatsen rondom Apeldoorn liggen enkwallen. Zo ligt er een wal bij Loenen, een bij Brugchelen/Engeland (Beekbergen), in het Orderbos (Apeldoorn) en in Wiessel. Ook de geïsoleerde kampen Hoog Buurloo en Assel hebben of hadden een enkwal.

De enkwallen zijn vermoedelijk vooral bedoeld als wildwal, voor herten en wilde varkens, maar wellicht ook om grazend vee van de akkers te houden.

Rond Apeldoorn lijkt toch vooral sprake van de eerste functie. Zo werd de wal van de Wormingse of Apeldoornse marke aangelegd in 1688 “*datter ghen groff wilt kan overkomen*”². De wal in Loenen werd slechts enkele jaren eerder aangelegd in 1684, zodat het aannemelijk is dat de reden hetzelfde was bovendien in een periode dat er aantoonbaar sprake was van overlast door wild (zie paragraaf 2.5).

2.2 Opbouw van de wallen

In hun boek over historische bouselementen hebben Jansen en Van Benthem wordt de standaard opbouw van een wildwal beschreven: Een wal van 3 voet (ca. 1 meter) hoog met daarvoor een “graaf” van 3 voet diep waaruit de grond voor de wal werd gegraven. De greppel lag aan de buitenkant zodat het vee of wild een totaal hoogteverschil van ongeveer 2 meter moest overwinnen³.

De Apeldoornse wallen geven een vergelijkbaar beeld, maar lang niet alle wallen blijken hetzelfde. Zo besloot men op 21 december 1688 in de Worminger (of Apeldoornse) marke een wildwal aan te leggen om de enk heen van 5 voet hoog met daarop een heg. Men hield van spijkers met koppen, want de wal moest klaar zijn op 17 Maart 1689.⁴

De Loenense wal uit 1684 moest “*6 voeten wijt en 7 voeten hogh*” worden⁵.

Hoewel ruim 100 jaar later, geeft de aanbesteding van de wal van de Nieuwe Kamp in Wiessel meer details.⁶ Het document omvat een aantal interessante voorwaarden die duidelijker maken hoe naar de opbouw van de enkwal werd gekeken.

Zo is de voorwaarde omtrent de hoogte van de wal dat deze moest worden “*7 voet rinlandse maate gerekend onder uijt de sloot*”. Bij deze maatvoering moet worden aangetekend dat sprake is van een roe van 14 voet rinlandse maate [normaal gaan er 12 voet in een roede]. Qua opbouw moet de wal “*rondsom met zooien opgezet worden en geen zooijen binnen de wallen*

² AA Tnr. 001; Inr. 630

³ P. Jansen en M. van Benthem. Historische bouselementen., 2005.

⁴ AA Tnr. 001; Inr. 630

⁵ AA Tnr. 273; Inr. M50

⁶ AA Tnr. 003; Inr. 504

te graaven en goet in malkander geslooten worden". Omtrent de "sloot" geldt dat "*de witte (breedte) van de sloote van booven van 6 voet of 5 voet onder*" moet zijn.

Uit de feitelijke aanbesteding in Wiessel blijkt dat de enkwal niet overal hetzelfde was. De wal werd in 10 percelen aanbesteed met de volgende kanttekeningen

1^e perceel: Sloot van 5 voet wijd, 3 voet diep

2^e perceel: idem.

3^e perceel: Sloot van 5 voet wijd, 2 voet diep

4^e perceel: Sloot van 5 voet wijd, 3 ½ diep en geen wal

5^e perceel: Sloot van 6 voet wijd, 3 ½ diep

6^e perceel: Sloot van 6 voet wijd, 3 diep

7^e perceel: Sloot van 6 voet wijd, 4 diep

8^e perceel: Sloot van 5 voet wijd, 4 diep "op de hoek" en 2 "in de leegte"

9^e perceel: Sloot van 5 voet wijd, 2 ½ diep

10^e perceel: idem

Overigens is de nieuwe Kamp al aangegeven op de kaart van de Hooge Heerlijkheid van rond 1748. Het aanleggen van de enkwal vond in dit geval dus zeker pas jaren na de ontginning plaats en begin 19^e eeuw was daarvoor blijkbaar nog steeds reden.

2.3 Heggen en hekken

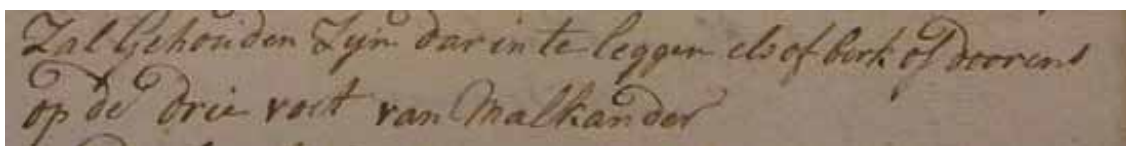
Als de wal op zich nog niet genoeg was, werd op de wal een heg of hek geplaatst.

In Wormingen bepaalde men "*daer sooveel holt opmaecken datter ghen groff wilt kan overkomen*"⁷.

In Loenen beperkte men zich tot de opmerking dat boven de wal "*de heg daer op te setten*"⁸.

In Lunteren gebruikte men in 1771 een hek bestaande uit palen op een afstand van 1,5 roe (ca. 5 meter) verbonden door 2 planken⁹.

In Wiessel werd bepaald dat "*die aannemer word van derzelver perceel zal gehouden zijn darin te leggen els of berk of doorens op de drie voet van malkander*"¹⁰.

Afbeelding 1 Opmerking over de beplanting van de enkwal van de Nieuwe Kamp in Wiessel

2.4 Kosten en aanbesteding

De uitvoering van de aanleg van de wal werd vaak aanbesteed waarbij 5 a 6 stuivers per roede werden betaald. Voor moeilijke stukken, met grindige, harde grond, werd wel tot 15 stuivers betaald. Een man kon per dag ongeveer 2 roedes aanleggen¹¹.

⁷ AA Tnr. 001; Inr. 630

⁸ AA Tnr. 273; Inr. M50

⁹ P. Jansen en M. van Benthem, 2005. Historische bouselementen., 2005

¹⁰ AA Tnr. 003; Inr. 504

In Loenen betaalde men in 1684 4 ½ stuiver per roe. In Wiessel werd in 1803 een variabele prijs van tussen de 4 ½ en 15 ½ stuiver betaald.

Om te borgen dat de kwaliteit van de wal voldoende was werd een mal of model gemaakt. Na afloop vond tenslotte een schouw plaats.

In Wiessel werd in 1803 bepaald: “*dat een ieder die zulks aanneemt de conditie stippelijk moet agtervolgen dat de perselen door de buerschouten of gezworen zult naagezien worden. Zo zij volgens conditie niet goet en zijn daar geen betaalinge voor zullen ontvangen*”¹².

2.5 Overlast van wild 1689

De wallen van Loenen en Wormingen werden in 1684 en 1689 aangelegd. Dat er op dat moment sprake was van ernstige overlast door wild blijkt uit een brief die bewaard wordt in het Gelders Archief.

Op de landdag van 18 Mei 1689 klagen de staten van de Veluwe dat “*de herten op Veluwer soo kragtigh vermenigvuldigt sijn dat de huijsluiden niet tengestaende alle bedenckliche precautien niet maghtigh sijn haer koorn te beschermen maer het selve als ten roof aen het wilt moeten overlaten*”.

Als maatregel wordt besloten de Luitenant Jagermeester aan te schrijven om Willem III, “*sijne majesteijt van Groot Brittanien*” te verzoeken in te grijpen.

Er zijn van de brief verschillende versies. Een ervan vermeldt “*niet dat wij eenighsins aen het plesir en vermaeck van sijne conincklicke majesteit sou willen derogeren*”, maar of de koning dan wel zodanig wilde ingrijpen “*dat sijne Con. Maj. ten allen tijden het volle plaisier vande jaght behoudende en genieten connende*’ maar dat de inwoners “*daerbij eenigh soulaes mogen vinden*”.¹³

¹¹ P. Jansen en M. van Benthem, 2005. Historische beselementen., 2005

¹² AA Tnr. 003; Inr. 504

¹³ GA Tnr. 2000; Inr 4881

3 Onderzoek enkwal Loenen

3.1 Inleiding

Binnen de gemeente Apeldoorn spreekt vooral de enkwal rond Loenen tot de verbeelding. Ze ligt aan de westzijde van het dorp en is ruim 4200 meter lang. In 2011 is het deel van de wal dat ligt op het terrein van het Geldersch Landschap bezocht en op enkele plaatsen opgemeten.

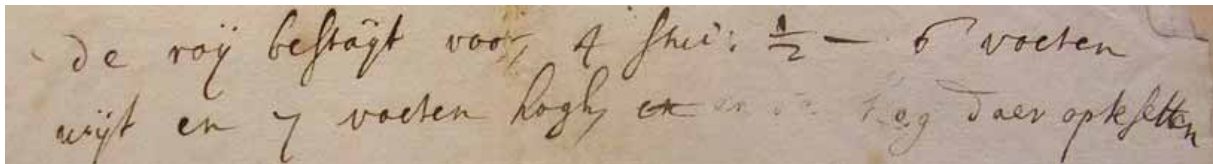
3.2 Historische gegevens

De historische informatie is summier maar laat zich als volgt interpreteren:

In Loenen werd evenals in Apeldoorn eind 17^e eeuw Apeldoorn het initiatief voor het aanleggen van een wal genomen. Het archief van Huis ter Horst omvat een lijst uit 1684 waarin is opgenomen *“uitslage hoe veel roeden elek komt te vrogten van den Loenense enk”*. Het stuk bestaat uit een lijst van 51 personen met hun aandeel in de enkwal en vervolgens nogmaals ongeveer dezelfde lijst waarin op basis van 4 ½ stuiver per roij ieders bijdrage wordt berekend¹⁴. Het totaal bedraagt ruim 319 gulden. Belangrijke partij in dit geheel was de heer van Ter Horst die als groot grondbezitter in totaal 51 gulden betaalde.

Een derde lijst is uit 1691 en geeft een overzicht van ieders betalingen tot dat moment. De lijsten verschillen op details en de optellingen lijken niet altijd helemaal te kloppen.¹⁵

De eerste lijst begint met de kop *“Roeijtael van de gracht om der loenensche Enck wall”* en eindigt met de enige opmerking over de wal zelf: *“de roij bestaijt voor 4 stuv ½ - 6 voeten wijt en 7 voeten hogh en de heg daer op te setten”*

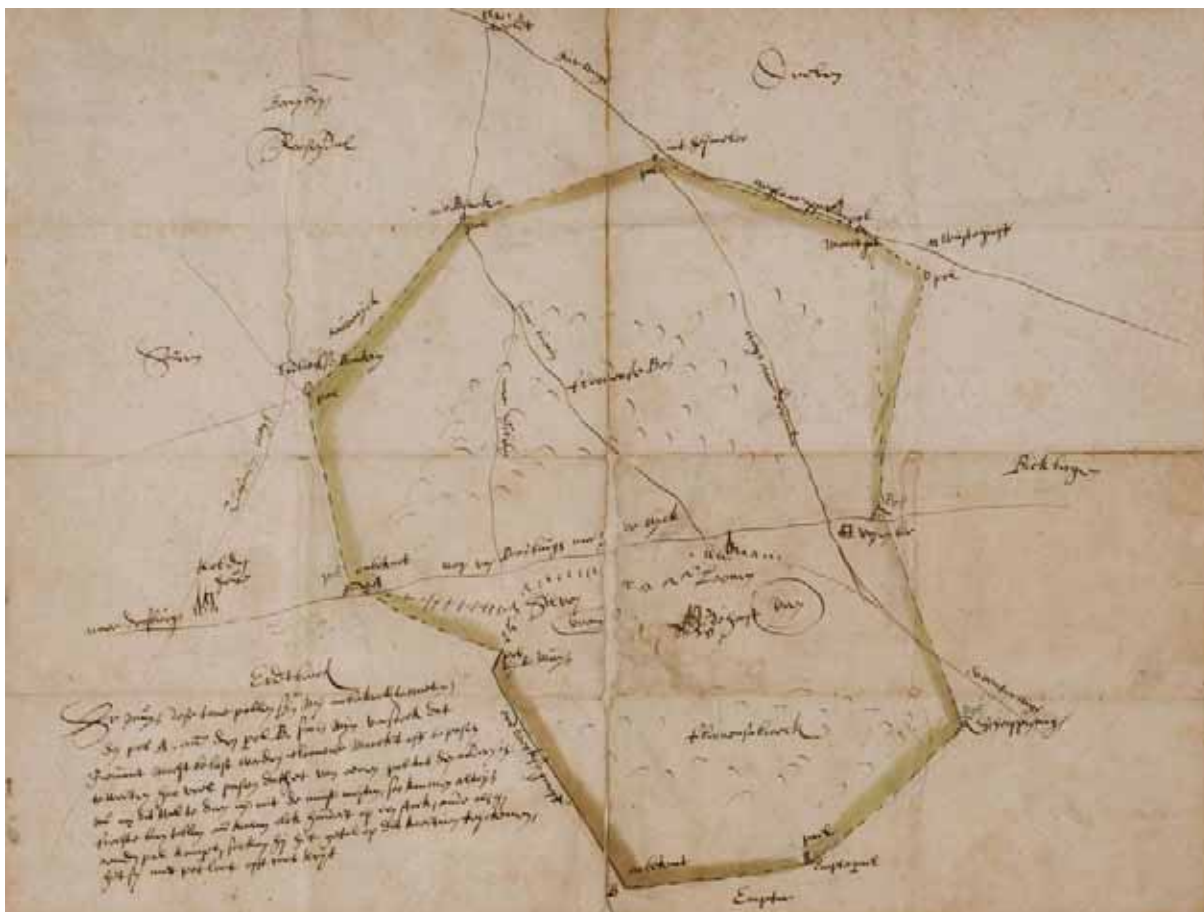
Afbeelding 2 Opmerking over de bouw van de Loener enkwal uit 1684

Uit de periode is ook een kaart van de Loenermark uit het Gelders Archief. De kaart, gemaakt door Nicolaas Geelkercken is niet gedateerd maar is waarschijnlijk uit ca. 1650¹⁶. De wal is daarop niet aangegeven.

¹⁴ AA Tnr. 273; Inr. M50

¹⁵ AA Tnr. 273; Inr. M32/22

¹⁶ GA Tnr, 0405; AKV205 (ook online raadpleegbaar)

Afbeelding 3 Kaart van de Loenermark uit ca. 1650; Noord is onder.

De totale lengte bedroeg – volgens de stukken – 1360 roe. De optelling van de individuele bijdragen geeft overigen 1380 roe (mogelijk een leesfout door ondergetekende). Uitgaande van een Rijnlandse roede van 3,77 meter geeft dat een lengte van 5127 meter.

3.3 Huidige conditie van de wal

De wal is over een lengte van ongeveer 1700 meter onderzocht. Het gaat daarbij om het gedeelte van de wal dat ligt op het terrein van Geldersch landschap.

In het algemeen is de wal goed zichtbaar in het terrein aanwezig. Wel is hij op enkele plaatsen door machines ernstig beschadigd en op een enkele plaats zelfs helemaal verdwenen. Overigens ziet hij er over het algemeen goed uit. Wel is de gracht over een flink stuk gebruikt als pad.

Op acht plaatsen is de wal opgemeten. Op het hoogste gemeten punt was de wal 87 cm hoog. De gracht was tot 70 cm diep. De afstand tussen het hoogste punt van de wal en diepste punt van de gracht bedroeg tussen de 71 en 130 cm.

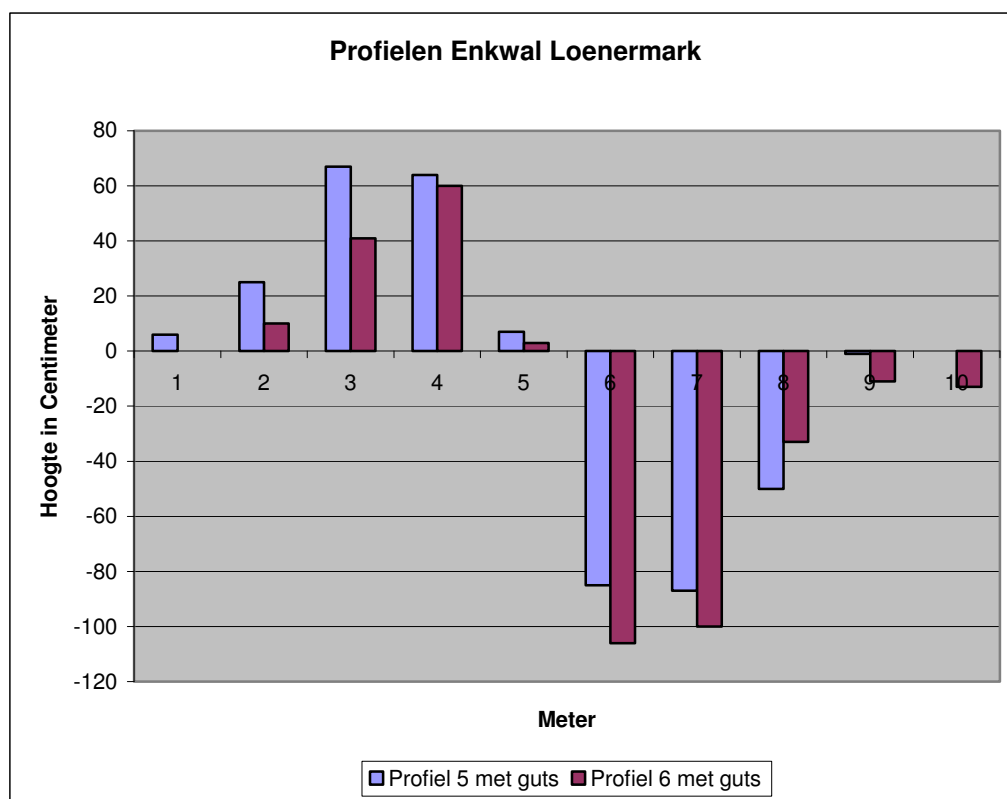
Bij 2 profielen is met de guts gekeken of aan het bodemprofiel zichtbaar is hoe diep de gracht oorspronkelijk is geweest. Ter plekke bleek ongeveer 40 cm vulling aanwezig (humus van afgefallen blad, maar ook verstoorde bodem). De afstand tussen de huidige bovenkant van de wal en de onderkant van de oorspronkelijke gracht was voor deze twee profielen 154 en 166 cm. De diepte van de gracht bedroeg oorspronkelijk 87 en 106 cm. Omdat alle maten zijn

gemeten ten opzichte van een ongelijk maaiveld zijn ze enigszins arbitrair. Het verschil tussen het hoogste en diepste punt geeft meer informatie.

	Hoogte			Gracht guts	Coördinaten	
	Wal	Gracht	Totaal		X	Y
Profiel 1	29	-52	81		197.253	458.659
Profiel 2	46	-51	97		197.311	458.419
Profiel 3	28	-43	71		197.674	458.145
Profiel 4	87	-43	130		197.976	457.589
Profiel 5	67	-47	114	-87	197.841	457.855
Profiel 6	60	-70	130	-106	197.837	457.907
Profiel 7	64	-21	85		197.811	458.011
Profiel 8	50	-50	100		198.080	457.263

Tabel 1 Gegevens ingemeten profielen

De breedte van de gracht en de wal zijn niet echt gemeten, maar lijken uit de grove gegevens van de metingen (gemeten met tussenruimtes van 1 meter) elk ongeveer 2 a 3 meter breed te zijn. Daarbij zal de wal oorspronkelijk smaller en de gracht oorspronkelijk breder zijn geweest.

Figuur 1 Profielen enkwal Loenen

3.4 Vergelijking oorspronkelijke en huidige maten

Uit het archief van Huis ter Horst blijkt dat de wal bij de aanleg “7 voet hoog” was. Uitgaande van een Rijnlandse voet van 31,4 cm geeft dat een oorspronkelijke hoogte van 220 cm. Dan is er bij deze twee profielen 54 en 76 cm van de wal verdwenen.

Volgens hetzelfde archiefstuk was de wal 6 voet breed. Dat is 1.89 meter. De metingen zijn te grof om daarvan echt iets te zeggen. De huidige wal lijkt wat breder, maar dat is logisch als ze is uitgezakt.

Ook de totale lengte van de wal is niet gemeten. Volgens de topografische kaart is de huidige lengte ruim 4 kilometer, maar wellicht zijn die gegevens niet juist. Van de oorspronkelijke lengte van 1360 roedes (5127 meter) lijkt wel een flink stuk verdwenen.

N.B. Bij deze maten is uitgegaan van Rijnlandse roedes van 3,77 meter, bestaande uit 12 Rijnlandse voet, wat neerkomt op een voet van 31,4 cm.

3.5 Begroeiing

Langs het onderzochte tracé is het noordelijke deel (tussen profiel 1 en De Droefakkers) niet of nauwelijks begroeid. Het daaropvolgende deel (ruwweg tot profiel 7) is begroeid met Adelaarsvaren, wat wijst op een oud bosperceel. Op het resterende deel (tussen profielen 7 en 8) staan eik, berk en enkele beuken. Overigens zijn er ook plaatsen waar dennen of Douglassparren van dezelfde leeftijd als in de naastliggende percelen staan.

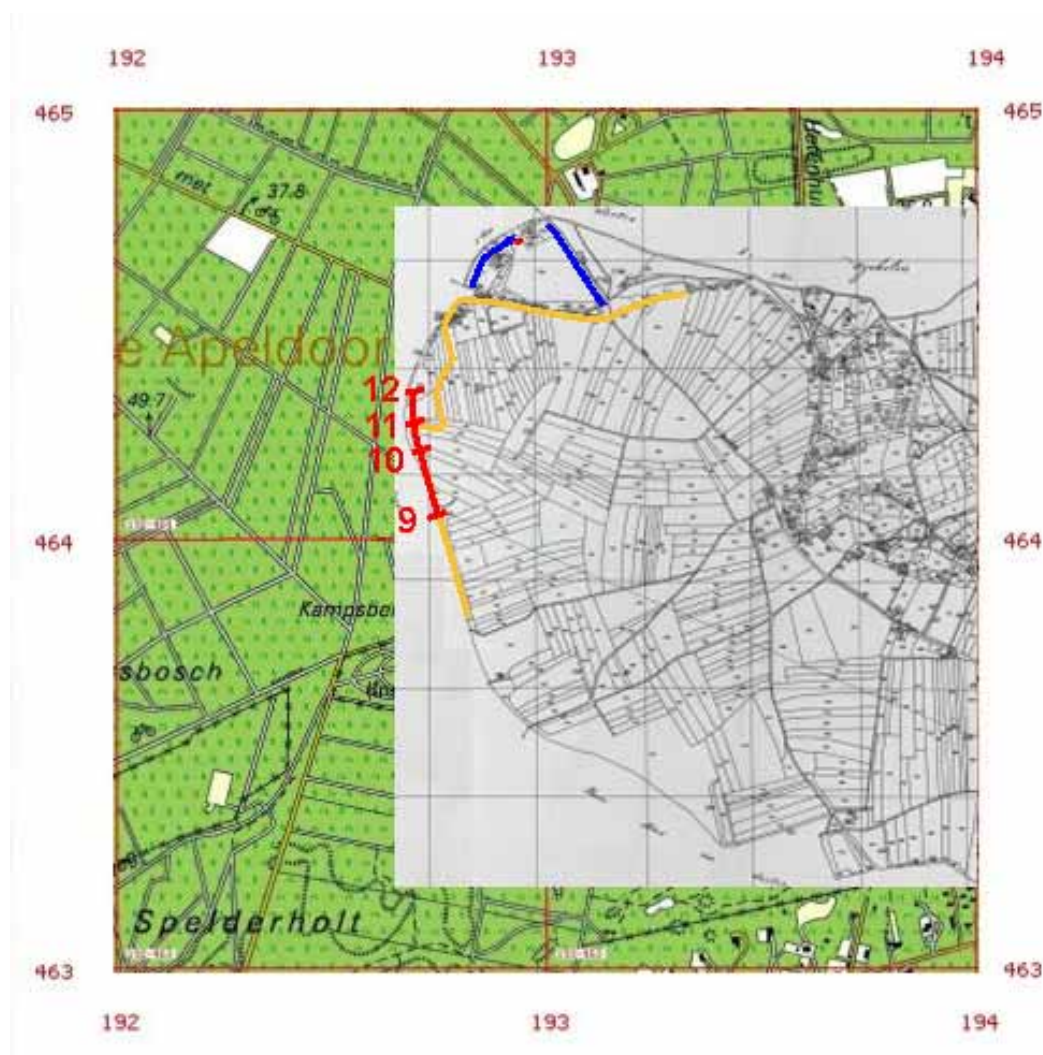
Afbeelding 4 Enkwal Loenen ter hoogte van profiel 1

4 Enkwal Engeland

4.1 Geen archiefstukken

Over de aanleg van de enkwal in Beekbergen, langs de Engeland erenk werd niets teruggevonden in de archieven. De markearchieven van de Engeland erenk gaan slechts terug tot in de 19^e eeuw en vooralsnog kwamen ook geen andere archiefstukken boven water.

Bij gebrek aan archiefstukken zou een archeologisch onderzoek naar opbouw en leeftijd van de wal kunnen worden overwogen.

Afbeelding 6 Kadastrale kaart uit 1832 van de Engeland erenk geprojecteerd op de moderne Topografische kaart. In oranje het veronderstelde tracé. In rood en blauw bezochte delen. De nummers verwijzen naar de gemeten profielen.

4.2 Huidige conditie van de wal

Door Geldersch Landschap was aangegeven waar de enkwal op dit moment liep. Het gaat daarbij om een tracé van ongeveer 1 km. Bij een onderzoek op 23 augustus 2011 werd daarvan slechts 300 meter teruggevonden. Het zuidelijkste stukje, tot aan het landgoed Spelderholt, is overigens niet onderzocht.

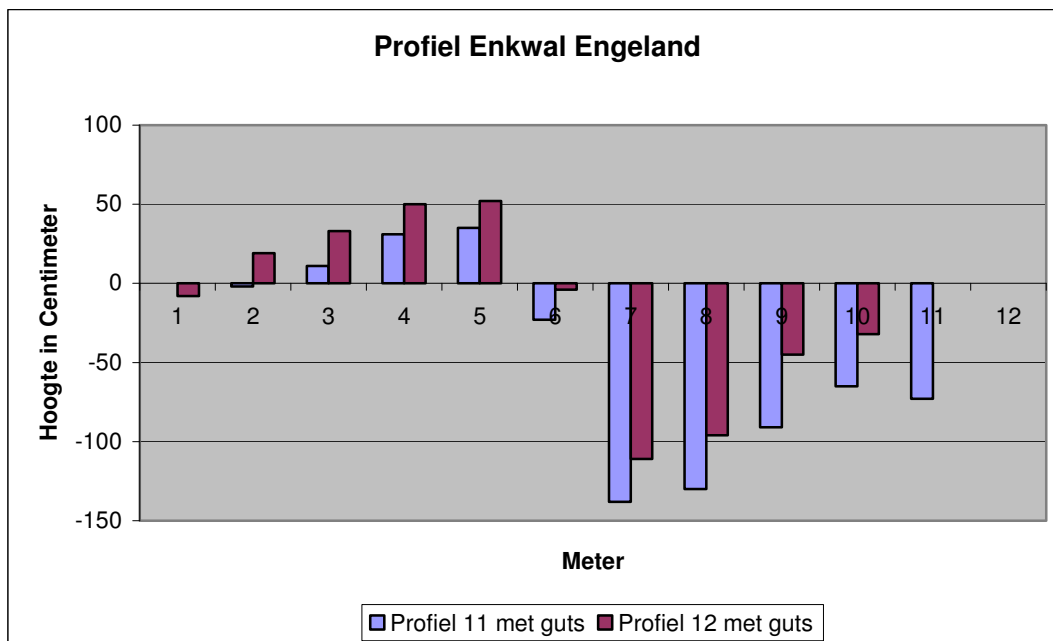
Vooral het zuidelijke, ingemeten deel van de wal goed zichtbaar in het terrein aanwezig. Wel is hij op enkele plaatsen door machines ernstig beschadigd

Van dit zuidelijke deel is op vier plaatsen het profiel van de wal opgemeten. Op het hoogste gemeten punt was de wal 35 cm hoog. De gracht was tot 90 cm diep. De afstand tussen het hoogste punt van de wal en diepste punt van de gracht bedroeg tussen de 90 en 125 cm. Overigens was het terrein hier wat glooiend waardoor de hoogte van de enkwal (aan de hoge kant) wat weinig en de diepte van de gracht erg groot lijkt.

Bij alle profielen is met de guts gekeken of aan het bodemprofiel zichtbaar is hoe diep de gracht oorspronkelijk is geweest. Veelal bleek ongeveer 40 tot 60 cm vulling aanwezig (humus van afgefallen blad, maar ook verstoorde bodem). De grootste gemeten afstand tussen de huidige bovenkant van de wal en de onderkant van de oorspronkelijke gracht was voor deze profielen 173 cm.

	Hoogte			Coördinaten		
	Wal	Gracht	Totaal	Gracht guts	X	Y
Profiel 1	29	-52	81		197.253	458.659
Profiel 2	46	-51	97		197.311	458.419
Profiel 3	28	-43	71		197.674	458.145
Profiel 9	43	-47	90	-95	192.754	464.064
Profiel 10	12	-101	113	-151	192.688	464.211
Profiel 11	35	-90	125	-138	192.686	464.275
Profiel 12	52	-41	93	-111	192.696	464.359

Tabel 2 Gegevens ingemeten profielen

Figuur 2 Profielen enkwal Engeland

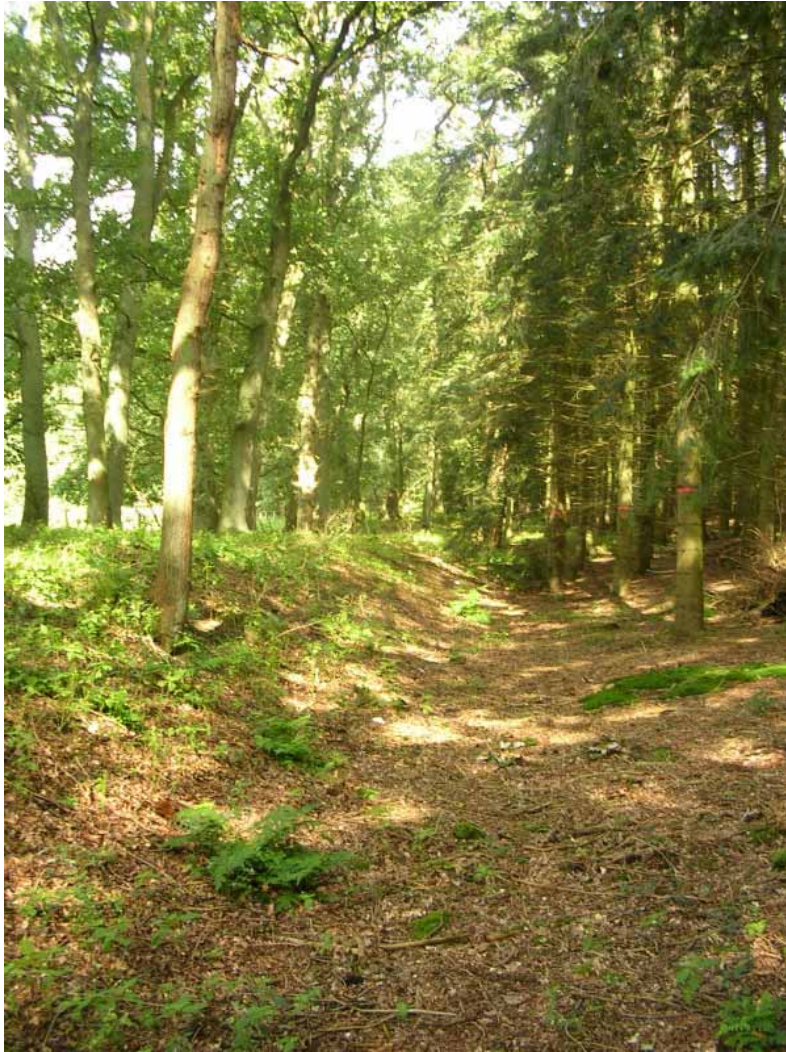

Afbeelding 7 Profielmeting van Engelder en kwal met Ben Teule (l) en Bert Toeter van de AWA

Op 27 augustus is iets ten noorden van het veronderstelde tracé nog een stuk ingemeten van ongeveer 400 meter. Dit deel ligt anders dan door Geldersch Landschap aangegeven (het blauwe deel op de kaart). Ook hier ligt de wal weer op een punt waar het terrein afloopt: De akker ligt hoger dan het omringende terrein zodat er meteen al sprake is van een hoogte verschil. Overigens zijn hier geen profielmetingen gedaan.

Interessant van dit laatste deel is een onderbreking waar in de 18^e en 19^e eeuw een aantal huizen hebben gestaan die in de loop van de 19^e eeuw zijn verdwenen.

Ter plekke staan nog twee grote uitgegroeide lindebomen en ligt veel puin en dakpannen.

Afbeelding 8 Engelder Enkwal, noordelijke deel

Afbeelding 9 Lindebomen bij voormalige huisplaats langs Engelanders enkwal

Bijlage Transcriptie van archiefstukken

In deze bijlage is een transcriptie opgenomen van de belangrijkste genoemde archiefstukken. De transcripties zijn enigszins schetsmatig bij gebrek aan ervaring met 17^e eeuws schrift.

AA = Apeldoorns Archief

GA = Gelders Archief

Tnr = Toegangsnummer

Inr = Inventarisnummer

Wildoverlast op de Veluwe in 1689

Gelders Archief

Toegangsnummer 2000 Oud archief Arnhem

Inventarisnummer 4881 Kwartierzaken, 1689

Omvat 4 verschillende versie van dezelfde brief. Een daarvan is net (mooie krullen), de andere 3 zijn duidelijk in hetzelfde handschrift in klad, met onder andere doorhalingen.

Weledele manhafte Heer besondere goede vrint

Vermits de herten op Veluwer soo kragtigh vermenigvuldgt sijn dat de huijsluiden niet tengestaende alle bedenckliche precautien niet maghtigh sijn haer koorn te beschermen maer het selve als ten roof aen het wilt moeten overlaten tot haer aller merkeliche schade en totale ruine van veele en dat ons deswegen de droevige klaghten dagelicks meer en meer te voren comen soo hebben wij bij deze onse vergaderinge niet mogen nalaten u Weled. als Lieut. Opperjagermr selve bekent te maeken en met eenen vrientlick te versoeken om bij favorable occasie hetselve sijne majesteijt van Groot Brittanien te willen remonstreren (?), niet dat wij eenighsins aen het plesir en vermaeck van sijne conincklicke majesteit sou willen derogeren maer alleenlich dat het de gunstige beliefte van zijn Con. Majt. moghte zijn de overvloedige quantiteit vant wilt soodanigh te laten verminderen dat sijne Con. Maj. ten allen tijden het volle plaisier vande jaght behoudende en genieten connende de huijsluijden daerbij eenigh soulaes mogen vinden ende die swaere klaghten worden gemodereert u Weled. sal ons besondere vrintschap daeraen doen, die wij bij voorvallende occasie geern sullen traghten t'erkennen gemiddels in weled der almoghende bevelende.

Geschrevent Arnhem op een Lantdagh den 18 may 1689.

Weledele manhafte heer

Besondere goede vrint

U weled: goede vrinde

Die Staten des quartiers van Veluwe

Terordonans van deselve

Wel edele, manhafte Heer

Dewijle in dit geheele quartier door hoelanger hoe meer klaghten gehoort worden over het vermenighvuldigen vande herten en den cortiaden (?) en op veel platsen ruinerenden schade die daer door ten platten lande geleden wort, soo hebben wij het voor cominge van 't selve soo veel in ons is geen beter middel gesien al u wel ed. bij desen gansch vrintlelich te versoecken ten zijnde u wel ed. bij begrinnen gelegenheijt het selce aan sijne Coninckl. Majt. van Engelant geliefde te remonstreren, en daer heen soo veel mogenlick te helpen arbeijden

dat zijn Conk. Majt. moghte bewogen worden om soodaene orders tegens het accesseren (?) van het excessive grote getal dat daarvan alrede is te geven, dat die swaere klaghten eenigssns moghten worden gemodereert, U wel ed. sal ons bisondere vrintschap daeraen doen die wij oock altoos sallen tragten 't erkennen. U Weled: ondertussen den almogende bevelende. Geschreven 't Arnhem op een Lantdags, den 18 mej 1689

Weledele mangafte Heer
U Weledel: goede vrind
Ridderschap en Stedegesanten die staten des quartiers van Veluwe
Terordonans van deselve

Weledele manhafte Heer besonder goede vrint

Dewijl ons dagelix meer en meer klaghten voorcomen over de merckelichen aanwas van het groft wilt in Veluwen en de grote schade die daer door de huijsluijden comen te lijden soodanigh dat het veele tot haere ruine is streckende, soo hebben wij bij dese onse tegenwoordige vergaderinge goetgevonden u Weled. als Lieut. Opperjagermr hetselve bekent te maecken en met eenen gansch vrintlich te versoeken dat u Weled: de goetheijt gelieve te hebben ersoo veel mogelijk bij sijne conincklike majesteijt van groot brittanien daerheenen arbeijden, ten zijnde sijne coninckl. Majest. Moghte gelieven om het wilt voor een goet gedeeltte te removeren en de verdere vermenigvuldiging te beletten opdat alsoo die swaere klaghten eenighsins moghten worden gemidereert. U Welede: sal ons besondere vrintschap daeraen doen die wij oock in voorvallender occasien ten vermogen sullen .. ker t'erkennen. U Wel Ed. inmiddels in Godes heijlige protectie bevelende, Geschreven t' Arnhem op een Lantdag den 18 May 1689. U weled: goede vrinden
De Staten des quartiers van Veluwen
Terordonans van deselve

NETTE VERSIE

Wel. Ed. Manhafte Heer Bisonder goede vrint

Dewijle ons dagelix meer en meer klagten voorcomen over over den merckelijken aenwasch van ;t groff wilt in Veluwen en de groote schade die daer door de huijsluijden komen te lijden sodanigh dat het veele tot hare ruine is streckende, Soo hebben wij bij ... onse tegenwoordige vergaederinge get gevonen uwer Ed, als Lietenant opper Jagermr. Het selve bekent te maecken en met eenen gantsch vrintlijck te versoeken dat uw Wel Ed. de goetheijy gelieve te hebben en sooveel mogelijkck bij sijner majesteijt van Groot Brittanien daer henen arbeyden tereynde sijne Con. Majtmogte gelieven eenig orders te geven om het wilt voor een goed gedeeltte te removeren ende de verdere vermeinigvuldiging te belette opdat alsoo dies swaere klaghten eenigsins mogten worden geerdodeert ? U Weled. sal ons bijsondere vrintschap daer aen doen die wij oock in voor vallende occasiere inde vermogen syllen soecken ..
Uw weled. inmiddels in Goede Heijlie protexie bevelende, geschreven 't Anhem op een Lantdag den 18 May 1689

Uwel Ed. Goede Vrinden

De Staeten des Kwartiers van Veluwen

Ter ordonnantie van dezelve

Document: Enkwallen in Apeldoorn
Versie: 0.82
Datum opgeslagen: 25-9-11

Pagina 18 van 28

Aanleg enkwal op de Wormingermark in 1688

Apeldoorns Archief

Toegangsnummer 001 Oud Archief Apeldoorn

Inv. Nr 630: Archief der Wormingermarke; Willekeur betreffende het maken van een wildwal. 1688.

Over het maken van een wildwal in de Wormingermark. 21 December 1688.

Op huijden dato onders. is goet gekuiert ende oor goet bevonden van de ghemene Erfgen. van Wormgermerckt met eenparijge stemme overstaen, dat alle diegeene die enckvrede hebben thusschen Hendrick Derickx kamp tot aen Aelt Jansen kamp, te weten aen den hoeck nae sijn huijs, sullen gehouden wesen haer enckvrede te maecken voor het graeve, te weten **een wal van vijf voeten, te weten holtvoeten hoegh offte daer sooveel holt opmaecken datter ghen groff wilt kan overkomen.** Een ijder sal sijn geriet maecken tegen toekoemende St. Geertuit, te weten den 17^e merti anno 1689 sonder langer vertreck alle diegheene, die daer onwilligh in mochten bevonden worden, sullen bij een peene van een half vat bier ten eersten, soo hij dan noch onwilligh is sal hij een boete geven van seven gulden, soo hij dan noch onwilligh is soo sullen die Erfgen. sooveel boeten als het haer believe sal ende is oock overgekomen, dat den buierschulte daer sorge voor draegen daer ymant van de geswooren ofte Erfg. daertoe gebuerte daertoe te ordenieren over den anderen dach die voorn. vrocht te besien ofter het wilt oock ergens mochte doorbrecken, soo sal gene die daertoe geordonniert is vanden buierschulte sal bekent maecken aen dengheene die den doorbreck toekomt sal gehouden wesen an stonden aen weder goet maecken soo hij dat niet en doet sal hij verbuiert hebben ten eersten voer stuijver, ten tweeden acht stuijver alle dese voorn. boete sal den buierschulte of desselfs Erfge. van Wormgermerckt door den schaeter van Wormgermercky moegen excuiteere sonden aensien van imant. Gedaen tot Wromgen, den 21en december anno 1688 hebben wij Erfg. onteickent

Cornelys Hendrycks

Steven Asmus

Aert Muller

Gerrit Hendricks

Joosten

Gerhart Muller

g. Westenenk

Derick Hendericks

Dit A merckt heeft Evert Melis self geset

Gerrit Guens Buytenhuys.

Aanleg van de enkwal op de nieuwe enk in Wiessel in 1803

Apeldoorns Archief

Toegang 003: Marken binnen de gemeente Apeldoorn

Inv. Nr. 504: Archief van de Wiesselse marke ; Akte van aanbesteding van de te graven sloot om de Nieuwe kamp met bestek en voorwaarden, 1803. Film 1741 I

Condictie van het Graaven van de sloot om de kamp in het veen gedaan op den 29 December 1803

Condictie waar na de erfgenaamen van de Wisselse merkt van voorneemens zijn om in het openbaar aan de minst aannemende te besteeden om te graaven de sloot om de nieuwe aangelegde kamp in het veen zoals den zelve bij perceelen is uygestooken en vordert bij den roe van 14 voet rinlandse maate moet gegraven worden in de lengte en de hoogte van de wal om de geheele kamp 7 voet rinlandse maate gerekend onder uijt de sloot en de wal moet rondsom met zooien opgezet worden en geen zooijen binnen de wallen te graaven en goet in malkander gesloten worden dat een ieder die zulks aanneemt de conditie stippelijk moet agtervolgen dat de perselen door de buerschouten of gezworen zult naagezien worden. Zo zij volgens conditie niet goet en zijn daar geen betaalinge voor zullen ontfangen en de witte van de slooten van boven van 6 voet of 5 voet onder met de halfschicht van die witte kan voldoen die aannemer word aen en derzelver perceel zal gehouden zijn darin te leggen els of berk of doorens op de drie voet van malkander

In de boisscholt en gezworens van de wisselsmerkt, houden een haffuur (?) haar beraat om de perselen te leveren of niet voor dat gelt daar zij ze voor hebt aangenoomen geheel of ten deele en wie aanneemer word van eene of meer perseelen zal gehouden zij daar voor te stellen 2 borgen om voor Mey 1804 haar aangenomen alles voltooit te hebben en zo dat niet voltooit en was op zijne borgen zal worden gekregen.

Deeze besteedinge is geschiet ten huijze van Lambert Iams Boerscholte van de wisselse merkt op den 29 desember 1803

Het eerste perseel leggende op het westereind van de kamp. Zo als het zelve is uijtegestooken	
deze sloot moet wiet zin 5 voet en 3 voet diepe	Gemeeten op 11 roe en
Gemint bij Willem Jans op 7 stuijver	6 voet
Borgen Maaies (?) Alberts & Gerrit raat	4 gl (gulden)

Het 2 perseel daar aan volgende 5 voet wiet 3 (?) diepe	Gemeeten op 14 roe en
Gemint bij Floorens Aarts op 9 Stuijver	11 voet
Borgen Huybert Huygen, Willem Jans	6 gl. en 13 st.

Het 3 perseel an het lant van Maaies (?) Alberts	Gemeeten op 13 roe en
5 voet wiet 2 voet diepe en geen wal	8 voet
Gemint bij Maaies Albers op 4,5 stuijver	3 gulden 5 st.
Borgen Willem Jans, Floorens Aars	

Het 4 perseel daar an volgend tegen de kamp	Gemeeten op 15 roe en half
5 voet wiet 3 ½ diepe ook geen wal	3 g. 17 stuiv. 8
Gemint bij Huybert Huygen op 5 stuijver	
Borgen Floorens Aars, Hendrik Mannes	

Het 5 daar aan volgend langes het oosterlaar	Gemeten op 24 roe
--	-------------------

Document: Enkwallen in Apeldoorn

Pagina 20 van 28

Versie: 0.82

Datum opgeslagen: 25-9-11

6 voet wit 3 ½ voet diepe Gemint bij Gerrit raat op 5 ½ stuijver Borgen Peter Lambert, Lubbert Gerrits	6 gulden 12 st.
Het 6 perseel daar aan volgend om den hoek op het oostereind 6 voet wiet 3 voet diepe Gemint bij Gerrit raat op 15 en een halve stuijver Borgen Borge als vooren	Gemeeten Op 15 ½ roe 12 gulden devieze 1 g en 5 st. (?)
Het 7 perseel daar aan volgend ook op het oostereinde Van de kamp 6 voet wiet 4 voet diepe Gemint bij Gerrit raat op 12 stuijver Borgen: Borge als vooren	Gemeeten op 12 roe en 4 voet 7 gulden 7 st
Het perseel aan de zijderzijde van de kamp 5 voet wiet op het hoek 4 voet diepe in de leegte 2 voet Gemint bij Henderik Mannes op 10 stuijver Borgen: Gerrit Elbers, Jan Winant	Gemeeten op 16 roe en 4 voet 8 g; 2 ½
Het 9 perseel daar aan volgende 5 voet wiet 2 ½ diepe Gemint bij Henderik Wilbergen op 11 stuijver Borgen: Gerrit raat, Floorens Aart	Gemeeten op 17 roe en 6 voet 9 gl. St 8
Het 10 perseel daar aan volgende 5 voet wiet 2 ½ diepe Gemint bij Willem Jans op 12 stuijver Borgen: borge als vooren	Gemeeten op 21 roe 12 gl 12 st

De erfgehaamen van de wisselse marke zijn van voornemens om in het openbaar aan de meestbiedende in erfpagt te verpagten het 4 perk (?) in het 7 deel in de nieuwe kamp in het veen agter de moole van teewen maar de vroght daar bij vallende zal tot lasten van den pagter zijn maar den pagter zal daar meede kunnen doen na welgevallen als geen hout het zij Groot of klein daar in te pooten als wel op de wal en er geen getimmer op zetten of laten zetten. De pagt hier van zal zijn aanvang nemen op petery (Peteri = 22 februari) 1804 en voortduren op petery 1805 en zo vervolgend

Gepagt voor Jacobus van oorspronk door H. Gerrits voor 2 gulden jaarlijks

Kosten van de aanleg van de enkwal om de Loenense mark in 1684

Apeldoorns Archief

Toegangsnummer 273 Markearchieven afkomstig van het Archief van Huis ter Horst

Inv. Nr M50 Archief van de Loenense en Silvense mark

Omslag

Roelijtaet van de vracht om der loenensche Enck wall 1684

Blad 1

Id. uitslage hoe veel roeden elek komt te vrogten van den Loenense enk.

Enselick Berent Willems	45	0,5
Jores Frericks	5	
Berent Roeck	29	0,5
Derck Robbers	45	0,5
Evert Bessels	29	0,5
Frederick Bessels	10	
Tones Hendricks	3	0,5
Berent Hendricks	5	
Jan de Boumeister	45	0,5
Peter Beucks	2	0,5
Gosen Jansen	39	
Lubbert Peters	45	0,5
Lubbert Gosens	64	
Hendrick Crisman	64	
Jost Hendricks	3	0,5
Peter Hendricks	39	
Rutger Swarthof	7	
Hendrick Tones	32	0,5
Creles de beer	8	0,5
Reint Tones	29	0,5
Jan Willems	26	
Clas de beer	22	
Berent Willems	50	
Harmen Harmens	12	0,5
Peter Willems	45	0,5
Peter Tones	26	
Hendrick Peters	11	0,5
Willem Lubbers	29	0,5
Harmen Jans	6	
Jan Jansen Riemers	8	
Jan Jackops	3	
Harmen Klomp	36	
Kreles Laesenaer	10	
Jan Elbers	64	

894

[N.B. Als ik natel kom ik op 896 roeden en 8 voeten (?) 3 verdwenen]

Document: Enkwallen in Apeldoorn

Pagina 22 van 28

Versie: 0.82

Datum opgeslagen: 25-9-11

Blad 2

De Pas	42	0,5
De drost	30	
Willem Dercks	6	0,5
Luebbert Arts	23	
De muller	23	
Willem Hendricks	64	
Jan Willems	39	
Tones Gerres	29	
Jan Tomes	61	
Den pols	30	
Luckes Berens	2	0,5
De schoemaker	1	0,5
De Nosaly tinde	10	
De Wigmonder tinde	12	
Creles de beer van zijn tient	39	
Den heer van de Horst		
Van zijn tijnt	64	
Krien Jans	10	

486 1/2

Is tosaemen 1360 Roe [rare som. Er is ineens 20 roede weg]

Voor een westise (??)

Te machtiege van een

Roeien 4 st ½ beloopt te samen 306 2 4

Voor den aanneemer zijn woon 2 10 0

Van Reiteren .. 8 0 0

Ider doc niet zijn ... 70 0 0

Samen 386 12 4

Blad 4 (2e stuk)

Wat ider tot uijtgraven van den Enck geven sal 1684

Berend Willems 10 10

Joris Frericks 1 2

Berent op Koldenhofs plaets 6 15

Evert Bessels 6 15

Derek Robers 10 10

Frederick Bessels 2 5

Tonis Hendricks 15

Berent Hendricks 1 2 8

Jan de Boumeister 10 10

Gosen Jansen 9

Lubbert Peters 10 10

Lubbert Gosens	15	0	0
Hendrik Crisman	15		
Joost Hendricks	0	15	0
Rutger Swartshof	2	12	8
Peter Hendricks	9	0	0
Hendrik Teuns	7	10	
Creles de beer 1	17	8	
Reint tonis weede	6	15	0
Jan Willems	6	15	0
Claes de beer	3	15	0
Berent Willems	11	5	0
Peter Willems	10	10	0
Herman Hermes	1	2	8
Steven Hermes	0	7	8
	161	19	8

Blad 5

SILWILDE

Willem Hendrick van Petersomus	6		8
Hendrick Peters	2	15	
Willem Lubbers	6	15	
Hendrick Jansen	1	10	
Jan Jansen	1	19	8
Jan Jacopts	0	15	
Hendrick Hermen Jansen clomp	5	15	
Corneles Laesenaers	2	12	8
Jan Albers	12	15	
Den pas. (= pastorie?)	9	15	
Hermen Hermensen	1	19	
Den Drost	6	15	
Willem Dereks	1	10	
Lubbert arts	5	5	
De muller	5	5	
Willem Hendricks	15		
Jan Willems	9		
Tones Gerres	6	15	
Jan Tomus	14		
Den pol.	6	15	
Wander dat lant dat willem Hendricks bout	3		
Claes de beer op silven	2		
Lukas Berents	0	10	
Wesel schoenmaecker	0	6	
nosaly tiende	2		
de Wichmonder tint	2	15	
Corneli de beer van de tint	9		
De heer van der Horst	15		
	157	7	8
	161	19	8
Somma totalis	319	3	0

^^

Blad 6

De roi bestaat voor 4 stuiv $\frac{1}{2}$ 6 voeten wijd en 7 voeten hogh en de heg daer op te zetten

N.B, Ik kom op 4 stuivers meer. Kan een leesfout zijn

Berekening: Guldens, Stuivers ($\frac{1}{20}$), Delen ($\frac{1}{16}$)

Betalingen voor de enkwal van Loenen 1691

Apeldoorns Archief

Toegangsnummer 273 Markearchieven afkomstig van het Archief van Huis ter Horst

Inv. Nr M32/22 Archief van de Loenense en Silvense mark

Blad 1

Bul (?) van 't uijtgraven van den Enck

Blad 2

Bul van 't graven van enkwall

1 Bul van t graven van Enckwall

Bernt Wilms debet 11 19

Daarop betaelt 6 0

Tonis ? 1 5

Bernt de Neijboer 7 13

betaelt 7 13

Evert Bessels 7 13

betaelt 4 10

Derck Robers 11 19

betaelt 6 0

Hend: Bessels 2 11

Tonis hend: 0 18

Bernd Hend 1 6

Jan van t'Heck 11 19

Gosen Jansen 10 4

betaelt 3 0

Lubbert Peters 11 19

betaelt 10 10

Lubbert Gosens 17 0

betaelt 13 16

Henk Crisman 17 0

Betaelt 9 2

Joest de Smit 0 18

Rutger Swarthoff 2 16

Hendrik Tonis 10 4

betaelt 5 10

2 Bul van t graven van Enckwall

Cornelis de Beer 2 3 8

Van den t thient 9 0

betaelt 10 17

De weduwe van Rheint 7 16

betaelt 6 0

Jan Wils 7 11

betaelt	4	0				
Klaes de Beer				4	10	
Berent Wilms				12	16	
betaelt	5	0				
noch betaelt aan hulsbos				2	0	
Peter Wilms				11	19	
betaelt	8	10				
Hermen Hermens				1	10	8
betaelt	0	15	8			
Steven Hermens				0	7	8
Willem van Peter Thomas plaets				6	17	
betaelt	6	17				
Hend: Peters				3	2	
betaelt	1	0				
Willem Elberts				7	12	
betaelt	6	15				
Hend: Janssen				1	10	
betaelt	1	10				
Jan Janssen				2	2	8
betaelt	1	0				
Jan Jacobs				0	17	
betaelt	0	18				
Blad 8						
Hermen Jansen in de Klomp				5	19	
betaelt	5	19				
Cornelis Horenaer				2	18	
betaelt	2	14				
Jan Elberts				16	15	
De pas				11	2	
Hermen Hermes				2	4	8
betaelt	2	4	8			
Den Drost				7	14	
betaelt	4	10				
Wilm Derx				1	14	
betaelt	1	10				
Lubbert Aerts				5	19	
betaelt	3	0				
De muller				5	19	
betaelt	3	19				
Wilm Hendr.				17	0	
betaelt	12	12				
Jan Wilms				10	4	
	8	0				
Tonis Gerrits				7	12	
betaelt	9	0				
Jan Thomas				16	3	

betaelt	15	3		
Den poll			7	14
Reind Martens betaelt	2	10		
aen Hend Jansen betaelt	0	15		

Blad 9

wanner jansen van 't lant dat [jansen van Rosendael?]

Wilm Hend bout			3	0
Claes de Beer van t lant te Silven			2	0
Lucas Berntz			4	11
betaelt 0	10			
Wessel Schomaker			0	7
Nomale thient			2	0
Wichmonder thient			2	15
D H van de Horst voor sijne thiende			17	0
De H. van de Horst moet betalen				
van de klein Venecamp			4	0
van 't Blik (?)			2	11
van Nijenhuis			4	0
van Bessums goett			4	0
van de grote Venecamp			5	19
van de bruisbeek			4	5
van de corn molen			2	0
van Huninck			5	13
van de nomale thient			2	6
van sijn Ed. thienden			17	0
			51	9
hier op betaelt aan klomp	6	0		
aen onderstal	2	14		
aen Hulsbos	2	14		
aen de proper	3	3		
noch aen proper	6	0		
	20	11		
rest			30	18

Blad 4 = copie van blad 2, nummers 1-13

Blad 5 = copie van blad 3 en 2 14-27

Blad 6 = copie van blad 4 en 8 28-42

Blad 7 = copie van blad 8 en 9 43-